

BOGDAN KRIZMAN

Jugoslavija i Austrija 1918—1938.*

Na povijesnoj, a po svojim zaključcima prelomnoj sjednici, 29. listopada 1918, Hrvatski je sabor — u ime potpunog prava narodnog samoodređenja — raskinuo sve državopravne odnose i veze između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne, te Kraljevine Ugarske i Carevine Austrijske s druge strane.¹ Proglasio je ništetnom napose Hrvatsko-ugarsku nagodbu iz 1868. godine, a isto tako ukinuo i ništetnim proglasio sve njene dopune i revizije, tako da od tog dana (29. X) Hrvatska, Slavonija i Dalmacija nemaju s Kraljevinom Ugarskom, ni pravno ni faktično, nikakvih zajedničkih poslova. Istodobno je proglasio da Dalmacija, Hrvatska i Slavonija s Rijekom formiraju posve nezavisnu državu prema Ugarskoj i Austriji, koja će prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba stupili u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom etničkom području tog naroda, bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba tog časa živi. Sveopća Narodna ustavotvorna skupština cjelokupnoga ujedinjenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će unaprijed određenom kvalificiranom većinom, koja potpuno zaštićuje od svakog majoriziranja, konačno i u pogledu forme vladavine i o unutrašnjem državnom ustrojstvu zajedničke države, utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba. Uz to, Sabor je prihvatio da vrhovna vlast pređe na Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Na temelju tih »prešnih predloga«, koje su saborski zastupnici u euforičnom raspoloženju jednoglasno prihvatili, bila je formirana tzv. »Država Slovenaca, Hrvata i Srba« kao privremeno i prelazno rješenje sve do konačnog ujedinjenja sa Srbijom u Beogradu 1. prosinca 1918.

Ban Hrvatske i Slavonije Antun pl. Mihalovich izjavio je u toku te sjednice u ime hrvatske vlade da potpuno usvaja stajalište Sabora u pogledu jednog i drugog prijedloga i da cijelu egzekutivu stavlja na raspolaganje Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba, što je također Sabor pozdravio burnim odobravanjem.

* Ovo je tekst predavanja što ga je autor — na poziv Zemaljskog arhiva u Gradišću — održao 3. studenog 1976. u Železnom (Eisenstadt). Autor je prvobitnom tekstu na njemačkom jeziku dodao ovdje samo jedan kraći pasus (o posjetu kancelara I. Seipela) i, dakako, bilješke ispod crte.

¹ *Dragoslav Janković — Bogdan Krizman, Građa o stvaranju jugoslovenske države* (I. I — 20. XII 1918), II tom, Beograd 1964, 403 i dalje.

Mihalovich je istog dana uputio pismo caru Karlu² u kojem ga izvještava da je nakon povratka iz Beča u Zagreb zatekao sasvim novu situaciju. Uslijed note-odgovora Monarhije predsjedniku SAD W. Wilsonu — stoji u pismu — prijetila je opasnost izbijanja krvave revolucije u zemlji, budući da su previranja u narodu dosegla takav stepen usijanosti da se moralo biti spreman na najgore. Komandanti oružane sile, vojni komandant general pješadije L. Šnjarić i komandant domobranskog okružja podmaršal M. Mihaljević, već su 28. listopada uvečer — dakle u vrijeme kad je ban još boravio u Beču — bili stavili oružanu snagu na raspolaganje Narodnom vijeću, proglašenom na sjednici Sabora 29. X za vrhovnu vlast u svim jugoslavenskim zemljama. U takvom položaju banu je preostalo samo da i on stavi Vijeću na raspolaganje cjelokupnu egzekutivu, da bi tako spriječio svaku komplikaciju i eventualno prolijevanje krvi. Mihalovich dalje izražava uvjerenje da će car Karlo — čije velikodušne i plemenite namjere pozna i čija su nastojanja uvijek išla za tim da se po mogućnosti spriječi prolijevanje krvi — razumjeti taj korak jer je potpuno nemoguće čovjeku koji nacionalno osjeća da se povuče u takvom trenutku, odlučnom za čitav njegov narod, i da sve svoje snage ne posveti svom narodu. Dopušta sebi tu slobodu da mu to javi stoga da ne bi car mislio da je on (Mihalovich) u svojoj posljednjoj audijenciji, svjesno zavodeći na pogrešan put, ocrtao položaj koji nije odgovarao pravom stanju stvari.³ Na kraju javlja za utjehu caru Karlu da za vrijeme čitavog toka saborske sjednice i pri velikoj manifestaciji nisu bili učinjeni nikakvi ispadi protiv njega i dinastije.

To je ujedno bio oprostaj Hrvatske od posljednjeg habsburškog vladara. U općem rasulu tih dana sloma i »prevrata« potkraj listopada 1918, kad su »likvidacioni kabinet« H. Lammascha i zajednički carski i kraljevski ministar vanjskih poslova grof Gyula Andrassy predstavljali samo prošlost,⁴ Privremeno narodno predstavništvo u Beču donijelo je važnu odluku: prihvatilo je 30. listopada ustav, a socijaldemokratskom prvaku dru Karlu Renneru povjerilo da kao državni kancelar formira vladu. Nekoliko dana kasnije (3. XI) dolazi do potpisivanja ugovora o primirju u Padovi (Villa Giusti); car Karlo, zatim, 11. XI potpisuje predloženi mu dokument, kojim se odriče udjela u vođenju državnih

² Haus-, Hof- und Staatsarchiv u Beču, Kabinettsakten, KZ 2477-1918, Präsent. 30. Oktober.

³ »Tako je došlo do Mihalovičeve audijencije u Schönbrunnu 28. listopada uoči historijske sjednice Sabora. Čekajući da bude primljen, razgovorao je s general-pukovnikom A. Freiherrrom v. Arzom, šefom austrougarske Vrhovne komande u Badenu, i iz razgovora izvukao zaključak da je *sve izgubljeno*. Pod tim utiskom vodio je razgovor i sa samim Karlom, referirajući mu o situaciji u Hrvatskoj. Upozorio je pri tom Karla da bi lako moglo doći do nemira, pa i do građanskog rata; preklinjao ga da se oslobodi zakletve ugarskog kralja, a da njemu (Mihalovichu) podijeli vojna ovlaštenja, citirajući primjer Jelačića. Karlo mu je odgovorio: 'Radite, kako najbolje znate!', ne upuštajući se u to pitanje i na kraju se od bana ljubazno oprostio. Mihalovich je još iste večeri otputovao iz Beča u Zagreb, da bi prisustvovao sjednici Sabora sazvanoj za sutradan.« *Bogdan Krizman*, Posljednje pismo bana Mihaloviča caru Karlu 1918. godine, *Historijski preglad*, Zagreb 1963, god. IX, br. 4, 283-284.

⁴ Opš. *Bogdan Krizman*, Die Tätigkeit der österreichisch-ungarischen Diplomatie in den letzten Monaten vor dem Zusammenbruch; odštampano u zborniku: Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum, Wien 1970, 83-114.

poslova, a sutradan, 12. XI, proglašena je u Beču Njemačko-austrijska Republika.⁵

»Jugoslavenski odbor« u Beču poslao je već 31. X Predsjedništvu Narodnog vijeća u Zagrebu svoj prvi izvještaj⁶ i zamolio da Predsjedništvo imenuje svog predstavnika u Beču. Predsjedništvo je u svom odgovoru Odboru⁷ navelo i ovo: »Iz izvjesnih razloga, za sada, ne može se pristupiti imenovanju akreditiranog izaslanika kod njemačke vlade. Smatramo svakako dovoljnim da postavimo tu jednog predstavnika sa ograničenim zadaćama za vođenje konsularnih agenada, te kao takovog imenujemo gospodina dra Petra Defranceschi, i opunomoćujemo ga, da može otvoriti kredit kod Jadranske banke za pokriće troškova, koje ćemo mi refundirati, a visinu i iznos toga kredita prepuštamo njegovoj uvidavnosti i savjesnosti, a naravno da ima o tome voditi redovno knjigovodstvo. Prilažemo mu dotični dekret imenovanja.«

U Beču je 5. studenog 1918. bila održana konferencija u Državnom sekretarijatu za vanjske poslove, kojoj su prisustvovali predstavnici njemačko-austrijske, čehoslovačke, mađarske, poljske i ukrajinske države. Zadatak je te konferencije bio da raspravi o mjerama koje bi olakšale transport četa s fronte i umanjile nered. Konferenciji nije prisustvovao predstavnik »Države Slovenaca, Hrvata i Srba«. Međutim, na svršetku sjednice saznali su učesnici — kako to stoji u zapisniku⁸ — da adresa jugoslavenskog predstavništva u Beču glasi: »Dalmatinski klub«, Beč I, Dorotheergasse 7, III. kat. Zbog toga su i odlučili da zaključke konferencije treba naknadno saopćiti i jugoslavenskom predstavništvu.

Ludwig Freiherr v. Flotow, kao upravitelj »c. i kr. ministarstva vanjskih poslova u Beču«, brzojavio je 9. XI⁹ predsjedniku Narodnog vijeća u Zagrebu da ulaže protest protiv zaključaka austrijskog državnog vijeća od 6. studenoga, kojim se ovlašćuje »Državni ured za vanjske poslove« nove austrijske države da preuzme odjel šifre i sve arhive c. i kr. ministarstva i da naredi da svi službenici ministarstva (Austrijanci) polože zakletvu, a da ostale pošalje na dopust. Ulaže protest zato — navodi se dalje u brzojavu — jer je »c. i kr. ministarstvo c. i kr. kuće i vanjskih poslova« ministarstvo Austro-Ugarske Monarhije, koja nije kao subjekt međunarodnog prava uopće prestala postojati, a odredbe jedne države, koja nije identična s Austro-Ugarskom Monarhijom, o tom ministarstvu ili samo o jednom njegovom dijelu nisu pravovaljane. Njegovi arhivi i registrature vlasništvo su Austro-Ugarske i o njihovoj se sudbini može odlučivati samo u sporazumu sa svima onim nezavisnim državama, koje su nastale na teritoriju Dvojne Monarhije, itd.

Njemačko-austrijski državni ured za vanjske poslove u Beču brzojavio je nešto kasnije (19. XI)¹⁰ »hrvatskoj zemaljskoj vladi« u Zagrebu da

⁵ Opš. *Charles A. Gulick*, *Austria from Habsburg to Hitler*, 2 Vols., University of California Press 1948.

⁶ *Bogdan Krizman*, *Predstavnici predsjedništva »Narodnog vijeća SHS« u Budimpešti, Beču i Pragu 1918*, *Historijski zbornik*, Zagreb 1957, god. IX, br. 1—4, 33.

⁷ Isto, 33.

⁸ Isto, 33.

⁹ Isto, 33.

¹⁰ Isto, 33—34.

su Slovenci u Ljubljani uhapsili grofa M. Attemsa, bivšeg guvernera Dalmacije, i da ga namjeravaju sprovesti u Zagreb. Ministarstvo zbog toga ulaže najoštriji protest i moli da se grof Attems odmah pusti na slobodu, da mu se izruči prtljag i o izvršenom izvijesti Beč.

Imenovanje Petra Defranceschija za predstavnika u Beču izazvalo je nesporazum između Zagreba i Ljubljane. Predsjednik vlade u Ljubljani Josip Pogačnik uputio je 28. XI brzojavni upit¹¹ povjereniku za narodnu obranu M. Drinkoviću: Oni su u Ljubljani 13. XI primili telefonsku poruku, neka vlada u Ljubljani imenuje konzula Ivana Švegele za zastupnika Narodnog vijeća SHS u Beču jer dr Defranceschi zbog preobilja posla ne može preuzeti tu dužnost. Zbog toga je vlada imenovala Švegele. »Molim, tko je sada predstavnik?« — pita predsjednik ljubljanske vlade. Taj Defranceschi javio je zagrebačkom Predsjedništvu 30. studenoga¹² ovo: austrijsko ministarstvo vanjskih poslova pita preko njega *neslužbeno*, bi li Narodno vijeće primilo jednog austrijskog opunomoćenika u Zagrebu. Istog je dana slovensko tajništvo Predsjedništva u Zagrebu primilo telefonsku poruku »Narodnog sveta« u Ljubljani¹³ u kojoj se navodi da je dr Defranceschi iz Beča javio u Ljubljani da će idućih dana stići u Zagreb neki Đuro Atanahović da bi poveo pregovore s Narodnim vijećem u ime austrijske vlade. Narodno vijeće neka bude prema njemu vrlo nepovjerljivo i na oprezu. Predsjedništvo je na to odgovorilo vladi u Ljubljani da valja sačekati definitivno rješenje u Beogradu, a dra Defranceschija u Beču obavijestilo da pitanje predstavnništva u Zagrebu nije aktualno.

Dr Otto Bauer, državni sekretar za vanjske poslove, uputio je 3. XII 1918. Zagrebu — i to posredstvom dra Defranceschija, »opunomoćenog predstavnika jugoslavenske države« u Beču, opširnu notu.¹⁴ U njoj se navodi da je Njemačko-Austrijska Republika prožeta najboljom voljom da u miru i prijateljstvu živi sa susjedima i da rješavanje svih spornih pitanja prepusti konferenciji mira. Usprkos tome, u najnovije se vrijeme gomilaju nepoželjni i opasni sukobi; na jezičnim se granicama javljaju tvrčenja, koja katkad dovode do krvoprolića. I privredna su pitanja uzrok ozbiljnih sukoba i prijeti opasnost da će ekonomski rat, koji narodi vode jedan protiv drugoga, izazvati najstrašniju bijedu u velikim gradovima i industrijskim revirima. Ti sukobi nisu samo danas opasni; oni u narodnim masama stvaraju raspoloženje nepovjerenja i mržnje, što bi moglo ugroziti buduće formiranje uzajamnih odnosa između slobodnih naroda. Dosadašnje metode, da se ti sporovi riješe, potpuno su zakazale: austrijske protestne note, upućene poslanstvima susjednih država, ostajale su najvećim dijelom bez odgovora; na poslaničkim se konferencijama važna pitanja nisu mogla riješiti. Opasnost da će brutalna sila rješavati tamo, gdje nije postignut sporazum, postaje sve veća. Bez

¹¹ Isto, 34.

¹² Isto, 34.

¹³ Isto, 34.

¹⁴ Isto, 34–35. Usp. *Arnold Suppan*, *Zur Aussenpolitik des SHS-Staates. Jugoslavisch-österreichische Beziehungen in November 1918, Österreichische Osthefte*, Vol. XVII (1975), 269–277.

sebične namjere — stoji u noti — ispunjena samo težnjom da zavladaju pravo i mir, Njemačko-Austrijska Republika obraća se molbom na susjedne narode da sve sporove rješavaju tako dugo na miroljubiv i civiliziran način, dok ih Mirovna konferencija definitivno ne riješi. Zbog toga Bauer predlaže da se zaključi privremeni ugovor, kojim bi se osigurao nesmetan život narodima jednog pokraj drugog. Republika se nada da će jugoslavenska država pristati na pregovore i stoga predlaže da oni započnu za nekoliko dana, tj. na početku drugog tjedna (oko 9. XII).¹⁵

Beč je noti priložio i nacrt ugovora o arbitraži.¹⁶ Taj nacrt sadrži osam članova i to: (I) konačno određivanje granica između Njemačko-Austrijske Republike i jugoslavenske države, ugovorno uređivanje uzajamnih privrednih i pravnih odnosa, osobito onih imovinske prirode, nastalih iz raspada Austro-Ugarske Monarhije ili Austrije, ulazi kao predmet u pregovore o miru; (II) obje se strane do tog vremena obvezuju da će živjeti u prijateljstvu i da će u tu svrhu sva sporna pitanja, ukoliko se ne bi mogla odmah riješiti diplomatskim putem, predavati na rješavanje zajedničkom arbitražnom sudu, s tim da je taj sud obavezan za obje strane; (III) treba što prije pristupiti formiranju tog suda s naizmjeničnim sjedištem u Zagrebu i Beču; svaka će strana imenovati dva suca, od kojih samo jedan može biti njen državljanin, a drugi mora biti državljanin neke druge države, koja nije sudjelovala u ratu; suci zajednički biraju predsjednika, koji ne može biti državljanin neke od zaraćenih država; ukoliko se suci pri izboru predsjednika ne bi mogli sporazumjeti, svaka će država imenovati po jednu nezaraćenu državu i tada će im one birati predsjednika; (IV) u svakom pojedinom slučaju treba prvo točno utvrditi predmet spora, a za postupak pred sudom mjerodavni su propisi Haaške konvencije od 18. X 1907; (V) obje se strane obavezuju da će se pokoriti odlukama suda; (VI) sudske odluke ne mogu utjecati na odredbe ugovora o miru i ostat će na snazi sve do mirovnog ugovora; (VII) obje strane snose u jednakim dijelovima troškove suda; (VIII) tu se govori o ratifikaciji i izmjeni ratifikacionih instrumenata.

Predsjedništvo Narodnog vijeća odgovorilo je na tu ponudu kraćim brzojavom,¹⁷ naglašavajući da rješavanje pitanja vanjske politike — nakon ujedinjenja jugoslavenskih zemalja bivše Austro-Ugarske s Kraljevinom Srbijom (1. prosinca 1918) — pripada ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu, koje se sada formira, a da iz Zagreba ne mogu prejudicirati rješenja tog ministarstva.

¹⁵ Među »Telegrafsko-telefonskim obavijestima« (Spisi Narodnog vijeća SHS, Arhiv Hrvatske u Zagrebu) nalazi se i ova brzojavka: »Beč. Državni ured za vanjske poslove. 7. XII. K telegramu broj 889/1 od 4. decembra 1918. delegira njemačko-austrijska vlada za dogovore, koji počinju 9. o. m. j. u Ljubljani, generalnog konzula Aleksander vit. Guenthera od Ollenburga, odsječnog savjetnika Rudolfa pl. Horraka i željezničkog komiseru Dra. Rudolfa Scheidela. Po zemaljskim vladama u Grazu i Celovcu poslani zastupnici bit će narodnoj vladi u Ljubljani neposredno poimence naznačeni. Ovdašnji zastupnici su prema tome legitimirani. Umoljava se za potporu u smislu napred spomenutoga brzojava. Državni ured za vanjske poslove Dr. Bauer.«

¹⁶ B. Krizman, n. dj., 35.

¹⁷ Isto, 35.

Defranceschi je ponešto posredovao i u pitanju naše buduće granice prema Austriji,¹⁸ a R. Sardelić se u svojstvu predsjednika »Jugoslaven-skog odbora« u Beču požalio Predsjedništvu Narodnog vijeća¹⁹ na zbrku i neizvjesnost koja je zavladała u Beču: Odbor je dobio mandat Predsjedništva da nastavi svoj rad na repatrijaciji; Vijeće je imenovalo dra Defranceschija za konzularnog agenta, Emila Stefanovića za vojnog izaslanika; ljubljanska vlada, međutim, dra Švegeła za svog predstavnika i u tom ga svojstvu prijavila austrijskom ministru-predsjedniku Lammaschu; zemaljska vlada u Sarajevu imenovala je u međuvremenu neke svoje funkcionare, pa ih u Beču toliko ima da je na jednu konferenciju, koju je sazvala njemačko-austrijska vlada, otišlo pet jugoslaven-skih predstavnika! Stoga Sardelić apelira da tu blamažu što brže uklone. Konačno je dr Defranceschi uputio pismu dru Baueru (Beč, 28. I 1919)²⁰ u kojem mu saopćava da ga je Predsjedništvo Narodnog vijeća ovlastilo da likvidira jugoslavensku konzularnu agenciju posredstvom opunomoćenika zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu dra Božidara Cerovića. Tako je privremeni nasljednik Defranceschija u Beču postao Cerović, sve do imenovanja Josipa Pogačnika, pri uspostavi diplomatskih odnosa s Austrijom, za poslanika Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Beču, s tim da mu je dr Cerović postao zamjenik.

U međuvremenu je započela Mirovna konferencija u Parizu (18. I 1919) i delegati Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Srbije) iznijeli su na sastanku Vijeća desetorice 18. veljače 1919. teritorijalne zahtjeve. Pri tom je dr Ivan Žolger ukratko izložio zahtjeve delegacije prema Austriji: zahtjevi su obuhvatili, uz ostalo, Celovec (Klagenfurt), Velikovec ((Völkermarkt), Maribor (Marburg a. D.) i Radgonu (Radkersburg).²¹ Zanimljivo je da Žolger nije uopće spominjao pitanje »koridora« između Čehoslovačke i jugoslavenske države.²² Delegacija je doduše — ali samo za internu upotrebu! — pristupila izradi elaborata o »kontaktu sa Republikom Čeho-Slovačkom«, no ideja koridora našla je najžešćeg protivnika u vladinom delegatu dru Josipu Smodlaku. Smodlaka se, od ukupno

¹⁸ Opš. o vojnim operacijama *Zdravko Seručar*, Vojne akcije u Koroškoj 1918/19. godinc, Beograd 1950; *Lojze Udè*, Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919; rasprava odštampana u zborniku: Koroški plebiscit, Razprave in članki, Ljubljana 1970, 131–214.

¹⁹ *B. Krizman*, n. dj., 37–38.

²⁰ Isto, 38, bilj. 52.

²¹ Opš. *Bogo Grafenauer*, Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919; rasprava odštampana u zborniku: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, 383–420; *Isti*, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919; rasprava odštampana u zborniku: Koroški plebiscit, Razprave in članki, 295–378. Usp. *Bogdan Krizman*, Vanjska politika jugoslavenske države, Diplomatsko-historijski pregled, Zagreb 1975, 15–17.

²² Opš. *Bogdan Krizman*, Gradišće na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919–1920, *Nastava povijesti*, 1974, br. 1, 30–42. Usp. *Ivo J. Lederer*, Yugoslavia at the Paris Peace Conference, A Study in Frontiermaking, New Haven and London 1963, 107; *Eduard Hochenbichler*, Republik im Schatten der Monarchie, Das Burgenland, ein europäisches Problem, Wien 1971; *Karl R. Stadler*, Fifty Troubled Years: The Story of the Burgenland, *Austrian History Yearbook*, Vol. VIII (1972), 59–79; *Jon D. Berlin*, Die Rolle der amerikanischen Diplomatie in der Burgenlandfrage 1919–1920, *Österreichische, Osthefte*, Vol. XIV, No. 3/1972, 290–300; *Isti*; The United States and the Burgenland, 1919–1920, *Austrian History Yearbook*, Vol. VIII (1972), 39–58.

sedam članova delegacije (četiri opunomoćena i tri vladina delegata), tih dana najviše zalagao za dosljednu primjenu etničkog načela pri formiranju i iznošenju pred Mirovnu konferenciju teritorijalnih zahtjeva delegacije i, potpomognut rezervom samog A. Trumbića, kao nadležnog ministra vanjskih poslova — kako pokazuju objavljeni povjerljivi zapisnici delegacije u Parizu 1919—1920²³ — odlučno se protivio ideji stvaranja koridora između Čehoslovačke i Države SHS. Stoga Žolger nije o tome ništa izjavio i zahtjev o koridoru nije ni ušao u memorandum delegacije o teritorijalnim zahtjevima upućen Mirovnoj konferenciji. Delegacija je dogovorno prepustila da taj zahtjev o koridoru stidljivo iznese čehoslovačka delegacija (E. Beneš) — kao »sugestiju za razmišljanje«.

Na sastanku Vijeća 22. veljače raspravljalo se prvi puta o pitanju razgraničenja s Austrijom, zajedno s ostalim zahtjevima Kraljevstva SHS (Srbije). Tom prilikom Vijeće je zaključilo da se pitanja u vezi s Austrijom povjere (već formiranoj) Komisiji za studij teritorijalnih pitanja koja se tiču Rumunjske i Jugoslavije (Banat), dok je pitanja buduće talijansko-jugoslavenske granice, na odlučan zahtjev talijanskog ministra vanjskih poslova S. Sonnina, isključilo i pridržalo u nadležnosti Vijeća, tj. velikih sila.

Ta je komisija pod predsjedanjem A. Tardieua prvi put pretresala Žolgerove zahtjeve na sjednici 2. ožujka i tom su prilikom iskrsele teškoće jer se stručnjaci — članovi Tardieuove komisije — nisu suglasili. Amerikanci su predlagali da Maribor pripadne Austriji, a uza nj i Celovec, i to zato što je »šteta« dijeliti celovečku kotlinu koja tvori ekonomsku cjelinu. Britanci su predlagali da Jugoslaviji (Srbiji) pripadnu Međimurje i Prekomurje, ali ne i Radgona, da joj pripadne i Maribor, jer je »slovensko životno središte«, ali ne i Celovec, dok su u ostalim pitanjima bili složni s Amerikancima; Talijani su predlagali Muru kao granicu (pa bi, prema njima, Prekomurje ostalo Mađarskoj!), Maribor da pripadne Austriji, i to zato što je s njom, navodno, povezan sav njegov ekonomski i poslovni život, a općenito je linija koju je talijanska strana predlagala bila najpovoljnija za Austriju. Naprotiv, Francuzi su u svemu podržavali zahtjeve jugoslavenske delegacije, tvrdeći da su sve zahtijevane zemlje slovenske. Sâm predsjedatelj (Tardieu) pokazivao je simpatije za Žolgerove zahtjeve.

Nešto kasnije, Tardieuova je komisija izradila prijedlog preporuka o razgraničenju, i to ovako: američki, britanski i francuski stručnjaci suglasili su se da Maribor i područja oko njega pripadnu Kraljevstvu SHS, dok su Talijani protiv toga; dalje su mislili da je celovečka kotlina jedinstvena, zato su Karavanke granica, pa složno predlažu da se stanovništvo čitave kotline izjasni o budućoj pripadnosti; talijanski stručnjaci, naprotiv, ističu da je kotlina bitan sastavni dio austrijskog ekonomskog i geografskog sistema od kojeg se ne može odijeliti, a da se ne remeti ekonomski život stanovništva i ugrožava opći mir, i svaka je vrsta konzultacije, kao i plebiscit, političke prirode, pa stoga to uopće nije u nadležnosti Teritorijalne komisije.

²³ Bogdan Krizman — Bogumil Hrabak, Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Beograd 1960.

I pitanje koridora, kao zahtjev čehoslovačke delegacije, došlo je pred komisiju koja je raspravljala o čehoslovačkim teritorijalnim zahtjevima i ta je komisija, već 12. ožujka, podnijela Vrhovnom savjetu svoj izvještaj i u njemu otklonila zamisao koridora.

Vijeće petorice raspravljalo je 9. svibnja o prijedlogu Tardieuove komisije i tom su prilikom Talijani branili austrijske teze. Komisija je zatim ponovo pretresala istu problematiku, u prvom redu pitanje »jeseničkog trokuta«, ali se Vijeće petorice, na sjednici 10. V 1919, opet nije moglo suglasiti, pa je čitav predmet došao pred sâm vrh Konferencije (Vijeće četvorice) 12. svibnja, i tu je bio prihvaćen prijedlog o plebiscitu u celovečkoj kotlini. Talijanski ministar vanjskih poslova Sonnino želio ga je proširiti na Maribor i druge sporne točke duž predložene granice, ali bez uspjeha. Bili su prihvaćeni zahtjevi jugoslavenske delegacije u Štajerskoj (dravska dolina i radgonski kut), ali je pitanje »jeseničkog trokuta« ostalo otvoreno.

Protiveći se prijedlogu o plebiscitu, jugoslavenska je delegacija i na sjednici Tardieuove komisije 20. svibnja naznačila minimalne zahtjeve u Koruškoj (dioba celovečke kotline bez plebiscita). Međutim, vrhovi Konferencije ostali su pri prijedlogu o plebiscitu, ali je jugoslavenskoj delegaciji, ipak, pošlo za rukom da pridobije britanskog premijera D. Lloyda Georgea i francuskog predsjednika vlade G. Clemenceaua da se prijedlog o plebiscitu izmijeni tako da plebiscitarno područje podijele na dva dijela (kasnije: »zona A« i »zona B«).

Upravo u tom času vlada u Beogradu pokušala je presjeći to pitanje oružjem i Konferenciju staviti pred svršen čin: otpočela je ofenzivu u Koruškoj i do 6. lipnja bila je zauzeta čitava celovečka kotlina! U međuvremenu je poslanik u Parizu Milenko Vesnić, pred Vijećem četvorice, opširno izložio stav beogradske vlade i najviši organ Konferencije donio je potom zaključak da se plebiscit održi.²⁴ U pismima od 7. i 9. lipnja Vesnić je u ime delegacije predlagao ovo: »zona A« pripada Kraljevstvu SHS, a »zona B« Austriji, s tim što će se stanovništvo u roku od tri do šest mjeseci izjasniti, u »zoni A«, hoće li Austriji, a ono u »zoni B« — Kraljevstvu SHS.

Ubrzo je došlo do raspleta: Konferencija je prisilila vladu u Beogradu da djelomično povuče jedinice; prihvatila je prijedlog većine u Tardieuovoj komisiji — bez Talijana! — da u »zoni A« ostanu jugoslavenske snage, a u »zoni B« austrijske, i da obje zone dođu pod nadzor među-

²⁴ Šef delegacije Kraljevine SHS u Parizu, u pismu predsjedniku vlade St. Protiću od 5. VI 1919, pisao je o budućoj granici ovo: »Za tim ide Dravom granica do Mura (!), a odatle ide i preko Mura (!), kao što je na karti do blizu Gotharda, pa posle ostaje na našoj strani Maribor, pa se opet spušta ka jugu, tako da Celovec (Klagenfurt) Austriji. Kotlina Celovačka, koju smo u početku celu tražili, zajedno sa Celovcem kako je naznačeno bilo na karti koju sam vam prekjue poslao, — ali smo od toga odustali kad je »Conseil suprême« rešio da se glasa, te da narod kaže na koju će stranu poći, — jer smo uvereni bili da bi većina nemačka bila pa smo se pobojali da zbog toga ne izgubimo naš južni kraj, u kome imamo većinu bez Celovca i njegovu najbližu okolinu. Zbog Celovačke Kotline pravili smo pitanje, kao što sam javio jednim telegramom. Sada, danas-sutra, rešice se to pitanje. I kako se nam čini, pristaće »Suprême Conseil« da se glasa zasebno za južni deo, i zasebno za severni, u kome spada i Celovac, i na taj način južni deo za nas« (R.M.M., Kako smo izgubili Baju, *Vreme*, 20. VI 1928, god. VIII, br. 2330).

narodne savezničke komisije, s tim da se plebiscit u »zoni A« održi tri mjeseca pošto stupi na snagu ugovor o miru s Austrijom, a u »zoni B« poslije tri tjedna od dana plebiscita u »zoni A«. Na sjednici jugoslavenske delegacije 26. lipnja²⁵ delegati su se suglasili da protiv takva rješenja konferencije ne poduzimaju ništa nego da ga prime »kao krajnju mogućnost dobiti na ovoj strani«.

Ugovor o miru bio je potpisan 1. rujna 1919. u Saint-Germainu. Delegacija Kraljevstva SHS odbila je da ga potpiše — uključujući tu i konvenciju o manjinama — prigovarajući odredbama člana 51. (o zaštiti manjina) i odredbama o reparacijama. Zapravo, vlada u Beogradu protivila se potpisivanju, dok se većina delegata u Parizu zalagala da potpiše i mirovni ugovor i konvenciju. Trumbić, kao ministar vanjskih poslova, bio je za to da se bira manje zlo i da ugovore potpišu, što su mu i Česi (predsjednik vlade K. Kramař i ministar vanjskih poslova E. Beneš) savjetovali. U brzopjavi vladi 12. rujna²⁶ Trumbić je upozoravao vladu da su — stvarajući incident s nepotpisivanjem Saintgermainskog ugovora — već pretrpjeli štetu zbog toga što je jugoslavenska strana oneraspoložila predstavnike veselila, a naročito Wilsona, čijim je protivnicima u Evropi i Americi time dano u ruke oružje protiv njega. Wilson je začetnik i nepokolebljivi podržavatelj ustanove zaštite manjina, a u isto vrijeme naš najistaknutiji branitelj u borbi s Italijom — javljao je Trumbić — i svijet nas smatra njegovim mezimcem koji se sada revoltira protiv njega i njegove ustanove.

Stoga je vlada pozvala delegate (Pašića, Trumbića, Smodlaku i O. Rybařa) na referat i u Beogradu je 20. i 21. rujna bio održan Krunski savjet pod predsjedanjem regenta Aleksandra da riješi pitanje potpisivanja ili nepotpisivanja mirovnog ugovora s Austrijom. Na kraju je vlada zaključila da opunomoćeni delegati potpišu ugovor s Austrijom i konvenciju o zaštiti manjina jer se uvjerila »da šteta koja bi našoj državi mogla nastati od daljnjeg nepotpisivanja ugovora — stoji u zapisniku — daleko je veća od one, koju mogu predstavljati tereti, što ih našoj državi nameću ugovor sa Austrijom i onaj o zaštiti manjina«.²⁷

Tako su opunomoćeni delegati Kraljevstva SHS — sa zakašnjenjem — tek 5. prosinca 1919. potpisali ugovor s Austrijom.

U skladu s ranijim odlukama Konferencije bio je 10. listopada 1920. održan plebiscit u »zoni A«²⁸ i rezultat je neočekivano ispao u prilog Austrije: za priključenje zone Austriji glasovalo je 22.025 glasača, a za priključenje Kraljevstvu SHS 15.279. Nakon toga nije se uopće pristupilo glasanju u »zoni B«. Poslije održanog plebiscita, vlasti i vojska

²⁵ Zapisnici sa sednice delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, 157.

²⁶ Trumbićevi spisi, Arhiv JAZU u Zagrebu, svežanj 63.

²⁷ »Izvod iz zapisnika Sednice Ministarskog Saveta od 20. Oktobra 1919. god.«, Fond: Delegacija Kraljevine SHS na Konferenciji mira u Parizu 1919—1920, Diplomatski arhiv Saveznog sekretarijata za vanjske poslove u Beogradu, Varia.

²⁸ Opš. Janko Pleterski, O prvinah in o značaju plebiscitne odločitve; rasprava odštampana u zborniku: Koroški plebiscit, Razprave in članki, 215—270; također Ivan Tomšič, Problemi sodobnega meddržavnega plebiscita in koroški plebiscit leta 1920; isti zbornik, 379—435.

Kraljevine SHS (od 30. srpnja 1920. Kraljevine, a ne više Kraljevstva SHS!) morale su evakuirati južni dio Koruške.²⁹

Konačno je u Rapallu i »jadransko pitanje« našlo svoje diplomatsko (nesretno) rješenje, kojim je talijanska strana postigla više nego što je u toku ranijih pregovora bila zahtijevala. Na popustljivost jugoslavenske strane uvelike je utjecalo znatno pogoršanje vanjskopolitičkog položaja jugoslavenske države: predsjednik Wilson — njen raniji moćni zaštitnik — bio je poražen na izborima i s njim se više nije moglo računati; francuska i britanska vlada vršile su snažan pritisak na vodeće krugove u Beogradu, među kojima je utjecajna i moćna struja, predvođena samim regentom Aleksandrom, već dugo vremena zahtijevala da se što prije, i uz cijenu preteških teritorijalnih žrtava, nađe osnova za sporazum s Italijom, koji bi definitivno riješio pitanje granica i poslužio kao polazište cjelokupne buduće vanjske politike Kraljevine SHS; otvoreno međunarodno pitanje Crne Gore, sudbina crnogorske dinastije i crnogorskog odreda u Gaeti, a iznad svega rovitost unutrašnjopolitičkog položaja uopće progonili su ljude oko Aleksandra i požurivali rješenje; ishod plebiscita u Koruškoj utjecao je također nepovoljno, a ni ostaci frankovaca u Italiji, Mađarskoj i Austriji nisu mirovali, šurujući s nekim klerikalcima u zemlji (Ivan Sušteršič), s ljudima oko kralja Nikole (J. Plamenac) s talijanskim agentima iz Albanije, s predstavnicima talijanskih vojnih krugova i vojne obavještajne službe, s D'Annunzijem na Rijeci i drugima. Ti frankovci, u suradnji s nekoliko bivših a. u. aktivnih oficira okupljenih oko generala St. Sarkotića, osnovali su tzv. »Hrvatski emigrantski revolucionarni komitet« sa sjedištem u Grazu³⁰ i uz materijalnu podršku Rima i Budimpešte nastojali oživjeti centrifugalne snage u hrvatskim krajevima, računajući pri tom u prvom redu s Hrvatskom

²⁹ »Pri razgraničenju s Austrijom postojale su dve teze. Po jednoj je trebalo tražiti otprilike ono što je i Jugoslavija posle Drugog svetskog rata tražila, dok je pod Cvijičevim uticajem traženo mnogo više. Francuska je bila voljna da prihvati umereniju tezu jugoslovenskih zahteva, ali se Jugoslavija kasnije nije zadovoljavala tim zahtevima, već je tražila veći deo. Francuzi su predlagali da se Jugoslaviji kao neosporno priključi jedan deo ili da se cela sporna oblast podeli u dve zone i sprovede plebiscit. Jugoslavija je pristala na ovaj drugi predlog, s tim da se glasa posebno u svakoj od ove dve zone. Postojalo je potpuno uverenje da će doći do izražaja jedinstvena želja stanovništva zone A za priključenje Jugoslaviji, a da će posle toga ekonomska povezanost zone A i zone B uticati na buđenje slovenskih elemenata i u ovoj drugoj zoni. Određeno je da se glasanje u ovoj zoni održi jedne nedelje, a u drugoj sledeće nedelje. Ovde treba nabaciti neke važnije momente, koji su bili od odlučujućeg uticaja: ekonomsko favorizovanje tih oblasti od strane Engleza, zatim sprovođenje mobilizacije u Jugoslaviji dok je u Austriji na osnovu mirovnih ugovora vojna obaveza ukinuta, pacifističke ideje austriskih socijaldemokrata, uticaj katoličkog klera u korist Austrije itd. Došlo je do glasanja. Rezultat plebiscita ispao je na štetu Jugoslavije, iako je ona imala većinu u nekim većim delovima zone A uz jugoslovensku granicu. Međutim, svaka plebiscitarna zona bila je celina i po Ugovoru o miru, komisija je imala samo da konstatuje celokupni rezultat za svaku zonu. Tu nije bio predviđen sistem plebiscita koji je sproveden u Šleskoj, a po kome bi plebiscitarna komisija imala da odlučuje o sudbini svakog sreza, vodeći računa o plebiscitarnim rezultatima. Dva susedna sreza bila bi u celini priključena Jugoslaviji, jer se stanovništvo tamo ogromnom većinom izjasnilo za Jugoslaviju. Tako je Južna Koruška 1920. god. izgubljena političkom greškom« (*Milan Bartoš*, Savremeni problemi, Rasprave i članci iz međunarodne prakse, Sarajevo 1955, 34–35).

³⁰ Opš. *Manko Gagliardi*, Istina o hrvatskom emigrantskom revolucionarnom komitetu

republikanskom seljačkom strankom i njenim dinamičnim, rječitim i popularnim predsjednikom Stjepanom Radićem.

Upravo zbog tih grupa i njihove suradnje s talijanskim predstavnicima, a neprekidno zabrinuta mogućnošću da se Karlo Habsburški jednog dana ne pojavi u Mađarskoj ili Austriji — taj strah od povratka Habsburga ostat će sve do »Anschlussa« 1938. godine! — jugoslavenska je strana pri potpisivanju Rapallskog ugovora u jesen 1920. zaključila s Italijom i »Antihabsburšku konvenciju«.³¹ U njoj se obje strane ugovornice obvezuju da će budno bdjeti nad točnim pridržavanjem mirovnih ugovora potpisanih u Saint-Germainu i Trianonu, a da će naročito sporazumno poduzimati sve shodne političke mjere da spriječe povratak habsburške dinastije na prijesto Austrije i Mađarske.

Ponovljen ali i bezuspješan pokušaj Karla Habsburškog 1921. godine da se vrati na prijesto u Mađarskoj samo je učvrstio jugoslavenske vladajuće krugove u njihovom strahu od eventualne restauracije Habsburga.³² Osim toga neprestanog straha od restauracije Habsburga, poboljšanju austrijsko-jugoslavenskih odnosa štetilo je neugovorno stanje. Naime, postojao je doduše ugovor o miru, ali su nedostajali prateći sporazumi u kojima bi se našla definitivno razrađena rješenja za pojedina pitanja (poput skidanja sekvestara, uređenja imovinskih odnosa austrijskih i jugoslavenskih državljana, pitanja vezana uz granični promet itd.). Tek prilikom posjete austrijskog kancelara J. Seipela Beogradu bile su potpisane mnogobrojne konvencije. Međutim, pokušaji da se riješi i pitanje naših nacionalnih manjina nakon plebiscita nisu ni u 1923. godini — kao, uostalom, ni kasnije — bilježili nikakav uspjeh.³³

Hrabren sve većim uspjesima stranke u redovima hrvatskog seljaštva, a ozlovoljen držanjem Pašićeve vlade nakon pokušaja da s njom nađe zajednički jezik u obliku »prethodnog sporazuma« (tzv. Markov protokol od 13. IV 1923), Radić je godišnjicu pada Bastille (14. VII) iskoristio da javno, najoštrijim riječima, napadne »Pašićijadu«, a pri tom nije poštedio ni kralja ni kraljicu.³⁴ Zaprijetilo mu je hapšenje (a možda i što gore od toga) pa je Radić izbjegao udarac i otputovao krišom u inozemstvo, prvo u Mađarsku, pa u Beč i, zatim, u London da

³¹ Usp. *Vojislav M. Jovanović*, Rapallski ugovor 12. novembra 1920, Zbirka dokumenata, Zagreb 1950, 45—47.

³² Opš. *Đorđe K. Knežević*, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i dva neuspjela pokušaja restauracije Habsburga 1921. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, 1/1967, 117—139; *Anton Lehar*, Erinnerungen, Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918—1921, Wien 1973. Poznata je opomena dugogodišnjega čehoslovačkog ministra vanjskih poslova dra Edvarda Beneša: »Imati ponovo Habsburgovce u Beču ili u Pešti, to znači ne imati nikada mira na Dunavu.«

³³ *Jovan M. Jovanović*, Diplomatska istorija Nove Evrope 1918—1938, knjiga II, Beograd 1939, 412—413. O trgovinsko-ekonomskim odnosima Austrije i Kraljevine SHS tih prvih godina usp. *Đorđe Knežević*, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i ublažavanje prehrambene krize u Austriji u toku 1919. godine, Zbornik Filozofskog fakulteta, knjiga X—1, Beograd 1968, 457—471; *Isti*, Trgovinska razmena između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Republike Austrije u toku 1920. godine, XI—1, Beograd 1970, 683—697.

³⁴ *Bogdan Krizman*, Korespondencija Stjepana Radića 1919—1928, knjiga II, Zagreb 1973, 39 i 87.

britanske političke krugove zainteresira za sudbinu Hrvatske.³⁵ Radić se razočaran vratio iz Londona u Beč 24. XII 1923. i tu je proboravio nekoliko mjeseci pod budnim okom bečke policije.

Radić je zajedno sa suprugom Marijom i pratiocem odsjeo u bečkom hotelu »Zum Auge Gottes« — stoji u povjerljivom izvještaju bečke policijske direkcije Ureda saveznog kancelara od 27. XII 1923³⁶ — i imao britanski pasoš; stoji pod neupadljivim policijskim nadzorom; jugoslavenska vlada nadzirala ga je pomoću povjerljivih osoba u Londonu i putem u Beč pa je jugoslavensko poslanstvo u Beču točno informirano o njegovom kretanju i djelatnosti, čak i o njegovim telefonskim razgovorima (policijski inspektor Sanković). Radić održava češke sastanke s hrvatskim emigrantima koji žive u Beču — piše u drugom policijskom izvještaju;³⁷ prima domaće i strane novinare. Preselio se u »Pension Zenz« i nadalje se sastaje s hrvatskim emigrantima; prima novinare, među kojima i strane, a nije isključeno da uspostavi kontakt sa »srpskom vladom« da bi tako omogućio sebi povratak u Zagreb. Zbog toga se i trudi da u interviewima izričito naglašava da nije nikakav revolucionar nego da teži legalnim putem postići autonomiju Hrvatske u okviru države SHS. Radić je 6. siječnja 1924. — javlja Direkcija 17. I 1924. — održao sastanak s poznatim a. u. general-pukovnikom Stjepanom Sarkotićem u stanu bivšeg a. u. potpukovnika Ivana Perčevića i namjerava ostati u Beču — kako je bečka policijska direkcija saznala povjerljivim putem — duže vremena. Posjetio je C. A. Macartneya, šefa britanskog biroa za pasošku kontrolu — javlja 24. I³⁸ — a istog je dana održao u »Njemačkom klubu« predavanje. Direkcija javlja nadležnima nešto kasnije⁴⁰ i to da od 22. siječnja boravi u Beču potpredsjednik HRSS Vl. Maček a da se Radićev zet (ing. August Košutić) vratio iz Zagreba u Beč 29. I 1924; da Radić i nadalje razgovora s pojedinim novinarima i političarima, Direkcija javlja⁴¹ da je 9. veljače održao predavanje u društvu »Leo« o temi: »Svjetska misija katoličke crkve«, u kojem se zalagao za uniju katoličkih država u Evropi; da je uspostavio dodir s pristašama makedonske autonomističke stranke i da je razgovarao s drom Mačekom, no značajno je to — upozorava direkcija nadležne austrijske organe — da je grupa Hrvata, kojoj u prvom redu pripadaju bivši a. u. oficiri i predvodi je bivši general-pukovnik Sarkotić — a to su upravo oni koji će kasnije prihvatiti Pavelića i prići njegovom »Ustaškom pokretu« — odnedavna prekinula odnose s Radićem, i to zato što se Radićeva supruga, rođena Čehinja, navodno trudi da utječe na Radića u duhu srpske i češke politike, na što su je, čini se, nagovorili češki

³⁵ U našoj se literaturi neprekidno ponavlja tvrdnja da je Radić pri tom posjetio i Pariz. Međutim, Radić je namjerno izbjegavao da se uopće pojavi u Parizu i stoga je putovao — u odlasku i povratku — preko Njemačke.

³⁶ Bundeskanzleramt (Innere) u Verwaltungssarchivu u Beču; Nr. 20529.

³⁷ Isti izvor, Nr. 23253.

³⁸ Isti izvor, Nr. 26908.

³⁹ Isti izvor, Nr. 28741.

⁴⁰ Isti izvor, Nr. 37737.

⁴¹ Isti izvor, Nr. 43288.

političari prilikom njenoga nedavnog boravka u Pragu.⁴² Nešto kasnije,⁴³ direkcija je potvrdila raniju informaciju o Radićevom prekidu odnosa sa Sarkotićevom grupom, a razlog je tome, prije svega, u srbofilskoj politici koju Radićeva stranka u posljednje vrijeme započinje voditi. Utvrđeno je da je Radić uspostavio vezu s drom Filipom Atanasovim, makedonskim emigrantom, koji živi u Beču, čovjekom koga hrvatski krugovi smatraju agentom-provokatorom u službi Beograda. Čini se — javlja dalje direkcija — da je Radić uspostavio političke veze s opuno-moćenim predstavnikom sovjetske vlade u Beču (dr Levickij), što mu je bilo to lakše što je Levickij, navodno, Radićev kolega sa studija.⁴⁴ Direkcija saznaje da se Radić sprema na put, no nema namjeru da se vrati kući nego namjerava, navodno, da otputuje u inozemstvo. Kasnije,⁴⁵ direkcija potvrđuje pouzdanost informacije o namjeravanom Radićevom odlasku iz Beča, a javlja i to da mu je namjera da potkraj svibnja ili na početku lipnja održi u Beču »Kongres nacionalnih manjina država-nasljednica« pa stoga direkcija skreće pažnju Uredu saveznog kancelara da misli kako Radićevo ponašanje nije u skladu s principima prava azila. Stoga je direkcija i pozvala Radića, no umjesto njega pristupili su odjelito advokat dr Nikola Nikić iz Slavenskog Broda i Radićev zet Košutić (oba narodni zastupnici) i decidirano izjavili da Radić ne namjerava savzati kongres u Beču.

Međutim, ta je vijest uznemirila odgovorne austrijske faktore i Ured saveznog kancelara (Vanjski poslovi) reagirao je 9. svibnja⁴⁶ i skrenuo pažnju direkciji da se Stjepan Radić nije, osobito u posljednje vrijeme, pridržavao načela prava azila. Živo općenje s hrvatskim i drugim političarima u Beču, njegova opsežna publicistička djelatnost i, konačno, objavljivanje poznatog svibanjskog manifesta⁴⁷ dokazuju da nije dovoljno svjestan dužnosti koje mu nameće korištenje prava azila, a to je moralo izazvati razumljivu uznemirenost u jugoslavenskim vladinim krugovima.

⁴² »Prigodom njegovog prvog putovanja u inozemstvo počinja Radić jednu glupost i netaktičnost za drugom. U Londonu — gdje ne vidi da je lutka u rukama srpskog poslanstva — osuđuje najjaču kontinentalnu velevlast Francusku, te time pobuđuje kod svojih engleskih prijatelja dvojbe o svojoj političkoj zrelosti. U 'Domu' piše o svojim uspjesima i kako je u Londonu — hvala Pašićevom detektivu — za tri mjeseca više saznao i naučio nego u domovini u tri godine. U Beču drži predavanja, među inim jedno u katoličkom 'Leo-družtvu', gdje slavi katolicizam, a već drugi dan napada sv. oca papu na vrlo nedostojni način; par dana za tim napada Bethlena i Mađare i tako glupo izpunjava svoju diplomatsku misiju.

Takva vrst dosad nepoznate diplomacije morala je kod prijatelja Hrvata u Austriji, Ugarskoj i drugdje, vrlo nepovoljno i odbojno djelovati. Ipak ima lice u domovini javiti — vidi 'Dom' ispravno »Laž« — da je tek Beč a ne London pravo svjetsko političko središte, gdje je u tri dana više vidio i naučio, nego u Londonu u tri mjeseca« (Brošura: Radićevo izdajstvo. Piše general-pukovnik barun Sarkotić, bivši poglavica Bosne i Hercegovine, Beč 1925).

⁴³ Bundeskanzleramt (Inneres), Nr. 53839.

⁴⁴ Usp. *Mira Kolar-Dimitrijević*, Prepiska između Stjepana Radića i Seljačke internacionale u Moskvi 1924, Prilog grafi za povijest Hrvatske republikanske seljačke stranke, *Časopis za suvremenu povijest*, I/1972, 148—164.

⁴⁵ Bundeskanzleramt (Inneres), Nr. 63001.

⁴⁶ Isti izvor, Nr. 12982/17.

⁴⁷ To je bio proglas predsjedništva HRSS »Narodu hrvatskomu i svoj slavenskoj i neslavenskoj seljačkoj i radničkoj braći u Hrvatskoj i ostaloj Jugoslaviji«. Usp. *B. Krizman*, Korespondencija Stjepana Radića, II, 93—94.

Uistinu je vlada SHS — iako ne formalno, ali ipak u potpuno jasnoj formi — upozorila saveznu vladu na Radićevu djelatnost i tako dala do znanja da bi ta djelatnost — ako bi je Radić nastavio — mogla izazvati pogoršanje odnosa između Kraljevine SHS i Austrije.⁴⁸ Zato ga valja iznova i u najozbiljnijoj formi upozoriti — a da mu se pri tom ne spominju demarši beogradske vlade — na nedopustivost nastavljanja njegove političke djelatnosti u Beču. Stoga neka ga direkcija što prije pozove da osobno pristupi i da od njega zatraži obećanje da će se ubuduće uzdržati od svake aktivne političke djelatnosti.

Postupajući po tome direkcija je pozvala Radića i 15. V upozoren je na nedopustivost dotadašnje svoje političke aktivnosti u Beču i na eventualno poduzimanje ozbiljnijih mjera, ako ne bi poslušao opomenu.⁴⁹ Radić je to primio do znanja i zatim dostavio direkciji pismenu izjavu od 17. V,⁵⁰ u kojoj, kao predsjednik »Hrvatskog narodnog zastupstva«, izjavljuje: 1) da nije nikada imao pa ni sada nema namjeru da bude aranžer nekog kongresa potlačenih manjina u Beču ili gdje drugdje; 2) da je manifest narodnog zastupstva od 1. svibnja objavljen u Zagrebu i da nosi njegov potpis, jer je predsjednik tog zastupstva i slaže se s njegovim tekstom u cijelosti; 3) da je iskreno nastojao da mu politička djelatnost u Beču bude u potpunom skladu s posebnim međunarodnim položajem Austrije, naročito zato što je svjestan da na austrijskom teritoriju uživa samo gostoprimstvo; da će se i nadalje truditi — što je potpuno prirodno — da ne zloupotrijebi to gostoprimstvo.

Međutim, Radić je iznenada (29. V) napustio Beč i otputovao u Moskvu⁵¹ gdje će učlaniti Seljačku stranku u Seljačku internacionalu. Imao je pri povratku teškoća da u Moskvi dobije austrijsku ulaznu vizu. Obratio se stoga iz Moskve telegramom svome starom znanцу dru J. Schoberu, predsjedniku policijske direkcije u Beču,⁵² i konačno dobio vizu. U Beč se vratio 8. kolovoza i — odsjevši u penzionu »Zenz« — izjavio da namjerava za dva dana napustiti Beč i otputovati kući. Za vrijeme boravka u Beču bit će pod neupadljivim policijskim nadzorom — javlja Schober 10. VIII 1924.⁵³ U drugom izvještaju (od 11. VIII)⁵⁴ Schober piše da je

⁴⁸ »Sve do juna 1928. godine, austrijski poslanik bio je Maks Hofinger. Vaspitan i gemütlích, i on i gospođa Hofinger uspjeli su bili, svojim držanjem punim takta, da otklone netrpeljivost koju su Beogradani, posle krvavog petogodišnjeg rata, prirodno osećali prema Austrijancima. Gostoljubivi bez raskalašnosti, ljubazni bez nametljivosti, ovi pretpostavnici do juče neprijateljskog naroda brzo su osvojili beogradsko društvo. Hofingerov nasljednik, Herman Plenis, bio mu je veoma sličan, iako, možda, nešto manje gostoljubiv i teže pristupačan. Ali, to nikako nije bila posledica neke nadmenosti, već stidljivosti, kojom su se odlikovali i on i gospođa Plenis« (*Kosta St. Pavlović, Vojslav Marinković i njegovo doba (1876–1935)*, knj. II, London 1955, 116).

⁴⁹ Bundeskanzleramt (Innreses), Nr. 72214.

⁵⁰ Isti izvor, Nr. 75604.

⁵¹ Isti izvor, Nr. 79718. O Radićevom putu u Moskvu opš. *Mira Kolar-Dimitrijević, Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup Hrvatske republikanske seljačke stranke u Seljačku internacionalu, Casopis za suvremenu povijest*, III/1972, 7–29.

⁵² Taj telegram iz Moskve glasio je ovako: »Als einer der Führer parlamentarischen Majorität des Nachbarstaates, als Vertreter der mit österreichischer Republik ökonomisch innigst verbundenen kroatischen Nation auf Grund meines allgemein bekannten Bauernpazifismus bitte Bewilligung meiner Einreise empfehlen. Radic« (Isti izvor, Nr. 97020).

⁵³ Isti izvor, Nr. 105016.

⁵⁴ Isti izvor, Nr. 105491.

Radić tog dana, u društvu Mačeka, Košutića i kćerke, s južnog kolodvora u Beču otputovao prema Zagrebu.

I nadalje je strah jugoslavenske diplomacije od eventualne restauracije Habsburga u Budimpešti ili Beču opterećivao liniju diplomatskog komuniciranja, pregovaranja i sporazumijevanja od Beograda prema Beču, dok joj je pitanje »Anschlussa« (pripojenje Austrije Njemačkoj) zadavalo manje glavobolje.⁵⁵

Nekoliko godina nakon Radića drugi jedan istaknuti hrvatski političar, dr Ante Trumbić, zaputio se 1928. u Beč, na putu u Pariz i London, sa zaduženjem da zainteresira političke i diplomatske krugove Zapada za situaciju u Jugoslaviji nakon krvoprolića u beogradskoj Narodnoj skupštini (20. lipnja 1928), za »hrvatsko pitanje«, da im približi stav opozicije i da ih upozna s njenim prijedlozima za rješenje i izlaz iz krize.⁵⁶

Trumbić je 21. listopada 1928. iz Zagreba, u pratnji supruge, otputovao u Beč, formalno radi liječničkog pregleda, ali, zapravo, u sasvim druge svrhe. Tamo se povezao s ljudima bliskim A. Paveliću: I. Perčevićem i St. Sarkotićem. Od njih je primio prve informacije, a zatim je 22. X posjetio dra Wotawu, predsjednika velikonjemačkog kluba u bečkom parlamentu, i sveuč. prof. dra H. Uebersbergera. Wotawa mu se pri tom žalio na Korošca, predsjednika vlade, i Slovence, što se, navodno, neprijateljski odnose prema njemačkoj manjini u Sloveniji, tako da joj je gore nego onoj u Vojvodini, a povjesničar Uebersberger (također Velikonijemac) mu je pričao o svom nastojanju da dokaže odgovornost srpske vlade za rat 1914—1918.⁵⁷ Pokazao mu je i svoj Institut za historiju slavenskih naroda i upozorio Trumbića da mu može u Berlinu otvoriti sva vrata i pripremiti prijem u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova kod G. Stresemanna ili V. Schuberta. U Beču je njemački poslanik grof Lerchenfeld, ali je od njega politički važniji i značajniji dr Goos, savjetnik

⁵⁵ »U leto 1925 pretresalo se u jugoslovenskoj Narodnoj skupštini pitanje prisajedinjenja Austrije Njemačkoj. Vlada Nikole Pašića je dala tada ovo mišljenje o tome: 'Vlada se drži čl. 88 san-žermenskoga ugovora. Po tome članu je nezavisnost Austrije neotuđiva, sem druge odluke saveta Lige naroda. Austrija je bila obavezna da ne otuđi svoju samostalnost neposredno ili posredno bez saglasnosti saveta Lige naroda. Njemačka je bila dužna da strogo poštuje nezavisnost Austrije u granici ugovora o miru. Austrija se obavezala da neće pregovarati i primati ma kakve privredne i finansiske obaveze koje bi mogle uništiti tu njenu nezavisnost. Prema tome svako priključenje Austrije Njemačkoj, koje ne bi bilo izvedeno u smislu čl. 88 san-žermenskog ugovora i protokola No 1 o finansiskoj obnovi Austrije od 4 oktobra 1922, pretstavljalo bi jednu tešku povredu tih ugovora [...] naša vlada prema tome ne bi mogla ostati ravnodušna'. Vladino stanovište slagalo se sa gledištem svih prijateljskih i saveznih država, koje su smatrale da bi povreda status quo-a dovela ponovo u pitanje ne samo dobre odnose nego i sam evropski mir. Liga naroda pretstavljena u njenome savetu nije bila o tome dala nikakvo mišljenje ni saglasnost jer to niko nije tražio« (J. M. Jovanović, n. dj., II, 413).

⁵⁶ Opš. Bogdan Krizman, Trumbićeva misija u inozemstvu uoči proglašenja šestojanuarske diktature, *Historijski pregled*, 3/1962, 176—202; Todor Stojkov, O spoljno-političkoj aktivnosti vodstva Seljačko-demokratske koalicije uoči šestojanuarske diktature, *Istorija XX veka*, Zbornik radova IX, 293 i dalje.

⁵⁷ Uebersberger je poslije rata objavio knjigu: Österreich zwischen Russland und Serbien, Zur Südslawischen Frage und der Entstehung des Ersten Weltkrieges, Köln—Graz 1958. u kojoj ta tendencija dolazi do izražaja.

poslanstva, upućen u svako pitanje. Sutradan je Trumbić odmah i posjetio Goosa. Razgovarali su o washingtonskom flotnom sporazumu, politici Venizelosa, H. Wendelu, prilikama u Rumunjskoj (Erdelj). Goos je pri tom naglasio da je kroatofil, jer je za vrijeme rata, u austrougarskoj vojsci, zapovijedao baterijom u kojoj su bili Hrvati, pa ih je upoznao i kao ljude i kao vojnike; da je Stresemann jako bolestan i da Schubert vodi sve poslove ministarstva; da se već govori o Stresemannovu nasljedniku i da je to, vjerojatno, njemački poslanik u Beogradu dr Köster (mlad i sposoban), koji bi imao doći u Beč za 4 do 5 tjedana, pa bi dr Goos onda mogao aranžirati njegov sastanak s Trumbićem. U svakom slučaju stavlja mu se na raspolaganje za sve, ukoliko bi htio poći i u Berlin, ali istodobno shvaća zašto Trumbić ide najprije u Pariz i London. Obećao je Trumbiću da će se zauzeti da spriječi davanje zajma njemačke firme »Vereinigte Stahlwerke« Beogradu, o čemu mu do tog časa nije ništa bilo poznato.

Trumbić je 24. X posjetio tadašnjeg austrijskog kancelara Ignaza Seipela. Izložio mu je političku situaciju kod kuće i elemente »hrvatskog pitanja«, a Seipel mu je postavio nekoliko pitanja: mogu li Hrvati naći u Srbiji političara, kakav je bio Nikola Pašić, kojeg bi mogli navesti na sporazum (za Hrvate povoljan); ako već ne mogu naći političara, a ono generala, patrijarha ili, čak, samog kralja? Na sva ta pitanja Trumbić je odgovorio negativno. E, onda nastojte postići — odvratio je kancelar — federativno uređenje zajedničke (jugoslavenske) države radije nego da provedete otcjepljenje, jer će to biti manje bolno. Hrvati uživaju naše simpatije i mi smo spremni da im uvijek damo dobar savjet. Francuzi su na strani Beograda i režima, jer im treba vojska. Englezi šute, a Mussolini bi Vas htio, ali [...].! No, šta je s Korošcem? Zašto to radi! Kako se Slovenci odnose prema Hrvatima? U svakom slučaju želim Vam uspjeh i svako dobro — završio je oprezni Seipel.

Sutradan poslije podne Trumbić je prvo otišao na čaj Sarkotiću, a zatim su otišli u zgradu direkcije policije da posjete Schobera, direktora bečke policije i bivšeg kancelara. Trumbić mu je u toku razgovora objasnio razlog svog dolaska u Beč (»upoznati se s vodećim ličnostima«); radi toga je jučer posjetio kancelara, a danas je došao Schoberu, jer mu je poznato koliko je u austrijskom političkom životu istaknut i važan. Izložio mu je situaciju, a Schober je pažljivo slušao. Na kraju je Schober rekao Trumbiću da mu želi uspjeh; da ne vjeruje da će Hrvate u borbi pomoći Engleska, a još manje Francuska, dok bi Rim to htio učiniti, ali bi zahtijevao i plaću za to.

Trumbić se nije htio dulje zadržavati u Beču nego je ubrzo zatim krenuo u pravcu Pariza.

U politici jugoslavenske države osjećao se već otprije — i na unutrašnjopolitičkom i vanjskopolitičkom planu — snažan i sve snažniji utjecaj kralja Aleksandra, a to je formalno potvrdio njegov državni udar od 6. siječnja 1929, kad je vođenje državne politike potpuno uzeo u svoje ruke, ukinuvši ustav iz 1921. god. i raspustivši Narodnu skupštinu i sve političke stranke.⁵⁸ Historijska je činjenica da je Aleksandar — a to danas

⁵⁸ Opš. *Nedim Šarac*, Uspostavljanje šestojanuarskog režima 1929. godine sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo 1975.

dokazuju objavljeni njemački diplomatski dokumenti — inaugurirao politiku približavanja Jugoslavije Njemačkoj, i to već prije dolaska Adolfa Hitlera na vlast u siječnju 1933. godine. Tom je politikom težio da ojača svoj položaj prema Francuskoj, a poslije dolaska nacionalsocijalista na vlast opetovano je naglašavao da ima veće povjerenje u Hitlerovu vladu nego u ranije vlade Weimarske Republike. Istodobno je izražavao želju za poboljšanjem privrednih odnosa između Beograda i Berlina. Prvi značajniji, mada u to doba malo zapažen i pravilno shvaćeni korak u pravcu ostvarivanja takve politike predstavljao je trgovinski ugovor između Reicha i Jugoslavije, potpisan 1. svibnja 1934. U njemu je Reich — dosljedan svom strateškom cilju izvlačenja Jugoslavije iz orbite francuske politike te općeg slabljenja veza unutar Male Antante — izašao u susret Jugoslaviji, kupujući njene poljoprivredne proizvode po cijenama iznad onih na svjetskom tržištu. Aleksandru je glavnu brigu predstavljala fašistička Italija, a osim nje brinula ga je neprekidno Austrija i eventualnost restauracije Habsburga. Zato mu se »Anschluss« uvijek činio povoljniji nego Habsburzi u bečkom Hofburgu. Ne samo to, nego je uvijek pretpostavljao »Anschluss« talijanskoj dominaciji u Austriji. Čini se da je Aleksandar već 1933. god. incognito doputovao u Njemačku i sastao se s Göringom kome je Hitler bio povjerio zadatak poboljšanja odnosa sa Jugoslavijom, a pred svoj polazak u Francusku, 1934. godine, gdje je i poginuo kao žrtva atentata u Marseilleu, poručio je Hitleru, posredstvom njemačkog ambasadora u Beču F. v. Papena, da odlazi u Francusku, no da u Parizu neće primiti nikakav aranžman koji bi bio uperen protiv Reicha.⁵⁹

Knez Pavle Karadordević, kao prvi namjesnik, bio je onaj faktor u jugoslavenskoj politici koji je od jeseni 1934. godine određivao osnovne smjernice i unutrašnje i vanjske politike Jugoslavije. Pavle je zapravo samo nastavio ondje gdje je Aleksandar stao, a Milan Stojadinović, kao njegov predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1935—1939), imao je samo biti izvršitelj i provoditelj njegovih zamisli, i kod kuće i u inozemstvu.

Novi jugoslavenski poslanik u Berlinu Aleksandar Cincar-Marković izjavio je pri predaji akreditiva Hitleru, u prosincu 1935, u ime kneza Pavla i Stojadinovića da Jugoslavija ubuduće ne samo što neće ulaziti u nikakve aranžmane protiv Njemačke, nego će — ukoliko već ne može istupiti iz postojećih ugovornih obveza — olabaviti ih i nastojati da se i u tim okvirima ne donose nikakve odluke na štetu Njemačke. Knez je ostajao vjeran toj liniji i na tajnom sastanku s Hitlerom u Berchtesgadenu 17. X 1936.⁶⁰ Hitler mu je zauzvrat rekao da Njemačka u eventualnom ratu želi samo neutralnost Jugoslavije i da je spremna da garantira njene granice.

Cincar-Marković je pismom od 2. II 1937.⁶¹ izvijestio kneza Pavla i Stojadinovića o sadržaju svog razgovora s Göringom nakon njegova

⁵⁹ *Bogdan Krizman*, Vanjska politika jugoslavenske države 1918—1941, Diplomatsko-historijski pregled, Zagreb 1975, 79 i dalje.

⁶⁰ *Hans-Adolf Jacobsen*, Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933—1938, Frankfurt am Main — Berlin 1968, 823.

⁶¹ Arhiv Jugoslavije u Beogradu, Fond Milana M. Stojadinovića, kut. 14.

povratka iz Rima. »Na prvom sastanku sa Musolinijem, odmah posle postignutog sporazuma o daljoj italijansko-nemačkoj saradnji u španskom pitanju, koji sporazum uostalom nije nailazio ni na kakve teškoće — piše Cincar-Marković — Gering je prešao na pitanje Austrije. Bez okolišanja, i na njemu svojstven način, tražio je od Musolinija da Austriju ubuduće ima smatrati kao nemačku zemlju i uslovljavao je svaku dalju intimniju vojnopoliitičku saradnju sa Italijom sa priznanjem Italije da Austrija fatalno jednoga dana ima da pripadne Nemačkoj. Musolini, i ako je očekivao ovaj prepad, ipak zbunjen, tražio je od Geringa da o tome pitanju malo razmisli. Da bi olakšao dalji razgovor, Gering je Musoliniju napomenuo da austrijsko pitanje ne pretstavlja aktuelan problem i da Nemačka može da čeka na njegovo definitivno rešenje. Isto tako napomenuo je da shvata današnji položaj Italije prema Austriji s obzirom na Rimski Pakt.

U pitanju povratka Habzburgovaca Gering je najkategoričnije izjavio Musoliniju da bi Nemačka u slučaju ma kakvog pokušaja restauracije istoga momenta ušla u Austriju. Odnosno Južnog Tirola Gering je i lično Musoliniju dao sva potrebna umirenja.

Na idućem sastanku Musolini je odgovorio Geringu da je potpuno razumeo i primio k znanju da zahtevi Nemačke u pogledu Austrije znače bitni uslov za razvijanje tešnje italijansko-nemačke političke i vojne saradnje i dodao da s obzirom na tok zbivanja bližih događaja politički ne bi bilo celishodno austrijsko pitanje sada definitivno rešavati.«

Mussolini je kasnije izašao s prijedlogom o eventualnom sastanku u Njemačkoj ministara vanjskih poslova Italije, Njemačke, Austrije, Mađarske, Poljske i Jugoslavije.⁶² Cilj sastanka bio bi izrazito manifestacioni, i u okviru već postojećih odnosa između tih zemalja, s tim da bi se na sastanku izrazila želja za osiguranjem i konsolidacijom mira kao odgovor na sve jaču subverzivnu akciju boljševizma. Osim ministara vanjskih poslova nabrojanih zemalja, sastanku bi prisustvovali Mussolini, Hitler i predsjednici vlada.

Stojadinović je oko sredine siječnja 1938. posjetio Njemačku i u razgovoru s Hitlerom 17. I⁶³ obećao da Jugoslavija neće nikada ući u neku kombinaciju ili zaključiti ugovor uperen protiv Njemačke. Hitler je istakao da su glavni interesi Njemačke na Balkanu privredni i da oni vide, uz ostalo, opasnost za njih u pokušaju restauracije Habsburga, uspjeh koje bi mogao izazvati metež u čitavoj srednjoj Evropi.⁶⁴ Stoga i jest njemački interes: snažna Jugoslavija, što je potpuno spojivo s njemačkim prijateljstvom s Italijom. U austrijskom pitanju — govorio je Hitler — dva bi rješenja za njih bila nepodnošljiva: povratak Habsburga ili pristup Austrije u bilo koju protunjemačku kombinaciju. Stojadinović

⁶² Iz pisma A. Cincar-Markovića M. Stojadinoviću od 3. VII 1937. (Arhiv Jugoslavije, Fond Milana M. Stojadinovića, kut. 15).

⁶³ Dvije zabilješke o tom razgovoru (na našem i njemačkom jeziku): Arhiv Jugoslavije, Fond Milana M. Stojadinovića, kut. 24.

⁶⁴ Opš. Blair R. Holmes, Europe and the Habsburg Restoration in Austria, 1930–1938, *Eastern European Quarterly*, Vol. IX, No. 2 (Summer, 1975), 173–184.

je na to odgovorio da je austrijsko pitanje za Jugoslaviju unutrašnje nje-
mačko pitanje.⁶⁵ Jugoslavija neće nikada suzbijati ujedinjenje drugog
naroda. U pitanju Habsburga stupamo složno s Njemačkom — uvjeravao
je Hitlera.

Nije trebalo dugo čekati da to jugoslavenska vlada u praksi i potvrdi
u krizi oko »Anschlusa«, kojom se prekida vrpca uzajamnih austro-
jugoslavenskih odnosa nakon prvoga svjetskog rata.

ZUSAMMENFASSUNG

JUGOSLAWIEN UND ÖSTERREICH 1918—1938

In seinem Beitrag über die österreichisch-jugoslawischen Beziehungen von 1918 bis 1938 stellt der Verfasser zuerst die Kontakte dar, die — unmittelbar nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie — von einzelnen Organen und Körperschaften des »Staates der Slowenen, Kroaten und Serben« auf einer und von den Organen der Deutsch-österreichischen Republik auf der anderen Seite hergestellt wurden, und dabei widmet er der Note des österreichischen Staatssekretärs für äussere Angelegenheiten Dr. O. Bauer und dem Vertragsentwurf über Arbitrage, die durch Vermittlung von Dr. Petar Defrancesschi, »bevollmächtigten Repräsentanten des jugoslawischen Staates«, an die jugoslawische Seite gerichtet wurden, besondere Aufmerksamkeit. Danach schildert er den Ablauf der Verhandlungen auf der Friedenskonferenz in Paris, die Frage des Korridors und des Plebiszits, sowie die endgültigen Lösungen der Konferenz in Verbindung mit der Abgrenzung an der Nordgrenze des jugoslawischen Staates, wie sie im Friedensvertrag von Saint-Germain mit Österreich festgesetzt wurden. Besonders hervorgehoben wird vom Autor die Furcht der jugoslawischen Diplomatie vor einer eventuellen Restauration der Habsburger in Österreich oder in Ungarn, und er macht darauf aufmerksam, dass diese Furcht in den Kreisen der jugoslawischen Machthaber bis zum Anschluss im Jahre 1938 anwesend war. Er erwähnt die einzelnen Hindernisse, die der Verbesserung der österreichisch-jugoslawischen Beziehungen entgegenstanden — und diese Angst vor der Restauration war das grösste der Hindernisse — um danach den Aufenthalt und die Tätigkeit des Präsidenten der Kroatischen republikanischen Bauernpartei, Stjepan Radić, in Wien im Jahre 1924 darzustellen, wie auch die Wiener Gespräche des zweiten Leaders der kroatischen bürgerlichen Politik, A. Trumbić, im Jahre 1928, unmittelbar bevor König Alexander die Diktatur proklamierte. Die Furcht vor einer Habsburgerrestauration belastete auch weiterhin die Linie der diplomatischen Verbindungen, der Verhandlungen und der Einigung zwischen Beograd und Wien, während die Frage des Anschlusses von Österreich an das Reich den Machthabern in Beograd viel weniger Kopfzerbrechen machte. König Alexanders

⁶⁵ Opš. *Lothar Wimmer*, Österreich und Jugoslawien 1937—1938, Wien 1965.

Hauptsorge war bis zu seinem Tod im Herbst 1934 Italien, und daneben war er ununterbrochen über Österreich, seine Legitimisten und die eventuelle Restauration der Habsburger besorgt. Aus diesem Grunde schien ihm der Anschluss immerhin günstiger zu sein als ein Habsburg in der Wiener Hofburg. Und nicht nur das; Alexander zog vielmehr noch immer den Anschluss der italienischen Vorherrschaft in Österreich vor. Prinz Paul führte als erster Regent seit dem Jahre 1934 diese Politik nur fort, und sein Regierungspräsident und Minister des Äusseren Milan Stojadinović drückte diese grundlegende politische Orientierung Prinz Pauls in bezug auf Österreich etwa mit folgenden, an A. Hitler am 17. Januar 1938 gerichteten Worten aus: Die österreichische Frage sei für die jugoslawische Regierung eine innerdeutsche Frage und in der Habsburgerfrage gehe Jugoslawien mit Deutschland konform. — Das bewies die jugoslawische Regierung bald danach auch in der Praxis, und sie bestätigte es während der Anschlusskrise, bei welcher Gelegenheit auch das nach dem ersten Weltkrieg beidseitig geknüpfte Band der österreichisch-jugoslawischen Beziehungen entzweiriss.